

6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması*

Abdullah İnce | <https://orcid.org/0000-0001-6135-5743>
abdullahince@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi | <https://ror.org/04ttnw109>
İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, Sakarya, Türkiye

Yunus Emre Temiz | <https://orcid.org/0000-0002-0663-8940>
yemretemiz@gmail.com

İnönü Üniversitesi | <https://ror.org/04asck240>
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Malatya, Türkiye

Ziya Erdiñç | <https://orcid.org/0000-0001-5884-807X>

Sorumlu Yazar | zerdinc02@gmail.com

Marmara Üniversitesi | <https://ror.org/02kswqa67>
İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Din hizmetlerine olan ihtiyacın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı dönemlerden biri doğal afetlerin yaşandığı zamanlardır. Afetlerin anlamlandırılmasından afet sonrası ruhsal ve manevi problemlerin çözümüne kadar bu ihtiyaç net olarak görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer devlet kurumları ile koordineli olarak, doğal afetler sonrası birey ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri olan manevi danışma ve rehberlik, afet sonrası insanların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, morallerini yüksek tutmak ve yaşanan afeti anlamlandırmak kapsamında sağlanan bir hizmettir. “*Diyanet görevlilerinin afet sonrası akut dönemde yaptıkları manevi danışmanlık hizmetleri nelerdir ve bu hizmetlerin işleyişi nasıldır?*” sorusu temelinde şekillenen bu araştırmanın amacı, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş Depremleri sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından depremden en fazla etkilenen illerde sunulan din hizmetlerinin önemli bir bileşeni olan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetinin mevcut durumunu hizmet verenler ve hizmet alanlar üzerinde gerçekleştirilen gözlemler yoluyla tespit etmek ve konuyla ilgili öneriler geliştirmektir. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından kültür analizi (etnografya) deseni merkeze alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak katılımlı ve katılımsız gözlem, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Bu saha araştırması sonunda; mevcut şartlarda MDR hizmeti sistematik bir danışman-danışan ilişkisi yerine ziyaretler, hâl hatır sorma, sohbet etme, Kur’an okuma, dua etmenin öne çıktığı bir teselli süreci olarak ilerlediği görülmüştür. Deprem sonrası ilk haftalar olması dolayısıyla cenaze defin hizmetleri, mezarlık ziyaretleri, mescitlerde yapılan sohbetler gibi yollarla MDR hizmetinin sunulmasının yaygın olduğu tespit edilmiştir. Halkın verilen hizmetlere yaklaşımının müspet olduğu ancak gençlere ulaşımın sınırlı düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. DİB görevlilerinin afetzedelerle birebir iletişim kurmaları ve düzenli bir şekilde onları ziyaret etmeleri MDR hizmeti dışındaki hizmetleri de kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla DİB çatısı altında sunulan hizmetlerin sadece dini eğitime indirgenmesi bölgede sunulan hizmeti yeterince değerlendirmemek anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Din Hizmetleri, Doğal Afetler

Öne Çıkanlar

- DİB görevli ve gönüllülerinin Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrası akut dönemde yaptıkları manevi danışmanlık hizmetleri, mevcut koşullara bağlı olarak kendine özgü bir yapıda gerçekleştirilmiştir.
- MDR hizmeti sistematik bir danışman-danışan ilişkisi yerine ziyaretler, hâl hatır sorma, Kur'an okuma, dua etmenin öne çıktığı bir teselli süreci olarak ilerlemiştir.
- MDR hizmetleri çerçevesinde gençlerle iletişim ve gençlere ulaşım sınırlı düzeyde kalmıştır.
- 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrası dönemde DİB çatısı altında sunulan hizmetler sadece dini eğitime indirgenemez.

Atıf Bilgisi

İnce, Abdullah vd. “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması”. *Eskiye*ni 50 (Eylül 2023), 683-704. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1286299>

Geliş Tarihi	20 Nisan 2023
Kabul Tarihi	04 Ağustos 2023
Yayın Tarihi	30 Eylül 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler - Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Etik Beyan	* Bu makalede yer alan verilerin bir kısmı daha önce popüler bir yayın olan Enderun Eğitim Yazıları dergisinde araştırma sonuçlarının kamuoyuna hızlı bir şekilde duyurulması amacıyla yayımlanmıştır. Bu çalışma ilgili yerde yayınlanan metnin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırma, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü desteği ile Sakarya Ü İlahiyat Fakültesi tarafından yürütülen “Doğal Afetlerde (Deprem) Din Hizmetleri: Tespitler-Öneriler” isimli proje (No. E-46101889-404.02-3489709) kapsamında desteklenmiştir.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%34) - Yazar-2 (%33) Yazar 3 (%33) Veri Toplanması Yazar-1 (%33) - Yazar-2 (%34) Yazar 3 (%33) Veri Analizi Yazar-1 (%33) - Yazar-2 (%33) Yazar 3 (%34) Makalenin Yazımı Yazar-1 (%34) - Yazar-2 (%33) Yazar 3 (%33) Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%33) - Yazar-2 (%34) Yazar 3 (%33)
Etik Kurul İzni	Etik onay, Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 03.05.2023 tarihli ve E-61923333-050.99-242821 sayılıdır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Religious Services in the February 6 Kahramanmaraş Earthquakes: A Field Study in the Context of Spiritual Counseling and Guidance*

Abdullah İnce | <https://orcid.org/0000-0001-6135-5743>
abdullahince@sakarya.edu.tr

Sakarya University | <https://ror.org/04ttnw109>
Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion, Sakarya, Türkiye

Yunus Emre Temiz | <https://orcid.org/0000-0002-0663-8940>
yemretemiz@gmail.com

İnönü University | <https://ror.org/04asck240>
Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Malatya, Türkiye

Ziya Erdinç | <https://orcid.org/0000-0001-5884-807X>

Corresponding Author | zerdinc02@gmail.com
Marmara University | <https://ror.org/02kswqa67>
Faculty of Theology, Department of Kalām, İstanbul, Türkiye

Abstract

Natural disasters are one of the periods when the need for religious services emerges clearly. This need is clearly seen from the interpretation of disasters to the solution of post-disaster mental and spiritual problems. The Presidency of Religious Affairs, in coordination with other state institutions, provided various services in order to meet the needs of the individual and the society after natural disasters. Spiritual counseling and guidance, which is one of the most important of these, is a service provided within the scope of meeting the psychological and spiritual needs of people after a disaster, keeping their morale high and making sense of the disaster. The study is based on the following question: *What are the spiritual counseling services provided by the religious officials in the acute period after the disaster, and how do these services work?* The aim of this research is to determine the current status of the Spiritual Counseling and Guidance (SCG) service, which is an essential component of the religious services offered in the provinces most affected by the earthquake, by the Presidency of Religious Affairs after Kahramanmaraş Earthquakes on February 6, 2023, through the observations made on the service providers and service recipients, and to develop recommendations. This study was carried out by focusing on the cultural analysis (ethnography) design, which is one of the qualitative research approaches. Participated and unattended observation was used as a data collection technique in the research, and a semi-structured observation form was used as a data collection tool. At the end of this field research, it was observed that under the current conditions, SCG services are not based on a systematic counselor-counselee relationship, but rather on a consolation process in which visits, asking about well-being, chatting, reciting the Qur'an, and praying come to the fore. As it was the the first weeks after the earthquake, it was found that it was common to provide spiritual counseling and guidance services (SCG) through funeral services, cemetery visits, conversations in mosques. It has been determined that the public's approach to the services provided is positive, but the access to young people remains limited. One-to-one communication and regular visits by the Directorate of Religious Affairs officials with the disaster victims facilitated services other than spiritual counseling and guidance. Therefore, reducing the services provided by Directorate of Religious Affairs religious education only means not evaluating the service provided in the region sufficiently.

Keywords

Psychology of Religion, Spiritual Counseling and Guidance, Presidency of Religious Affairs, Religious Services, Natural Disasters

Highlights

- Spiritual counseling services provided by the officials and volunteers of the Presidency of Religious Affairs in the acute period after Kahramanmaraş Earthquakes on February 6, 2023, were carried out in a unique structure depending on the current conditions.
- Spiritual Counseling and Guidance (SCG) service has progressed as a consolation process in which visits, asking for health, reading the Qur'an and praying come to the fore, instead of a systematic counselor-client relationship.
- Within the framework of spiritual counseling and guidance services, communication with and access to young people remained limited.
- Services provided under the umbrella of the Directorate of Religious Affairs after Kahramanmaraş Earthquakes on February 6, 2023, cannot be seen only within the scope of religious education.

Citation

İnce, Abdullah vd. "Religious Services in the February 6 Kahramanmaraş Earthquakes: A Field Study in the Context of Spiritual Counseling and Guidance". *Eskiyeni* 50 (September 2023), 683-704. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1286299>

Date of submission	20 April 2023
Date of acceptance	04 August 2023
Date of publication	30 September 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Ethical Statement	* Some of the data in this article was published in <i>Enderun Eğitim Yazıları Dergisi</i> , a popular publication, to announce the research results to the public quickly. This study was produced by developing and partially changing the content of the text published in the journal above.
Financing	This research was supported within the scope of the project named "Religious Services in Natural Disasters (Earthquake): Findings-Suggestions" (Project no: E-46101889-404.02-3489709) carried out by Sakarya Univ Fac of Theology with the support of the Directorate General of Religious Services, The Presidency of Religious Affairs of Türkiye.
Author Contributions	Conceiving the Study Author-1 (%34) - Author-2 (%33) - Author-3 (%33) Data Collection Author-1 (%33) - Author-2 (%34) - Author-3 (%33) Data Analysis Author-1 (%33) - Author-2 (%33) - Author-3 (%34) Writing up Author-1 (%34) - Author-2 (%33) - Author-3 (%33) Submission and Revision Author-1 (%33) - Author-3 (%34) - Author-2 (%33)
Ethics Committee Approval	Granted by Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Panel dated 03.05.2023 and numbered E-61923333-050.99-242821.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

Din hizmetleri, bireyin dini yönden ihtiyaç duyduğu konularda ona yardım etmeyi gerektiren çalışmaların bütünüdür. Din hizmetlerinin esasını insanların dini görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmesi, doğru dini tutum geliştirmesi, dini duygularını dengelemesi gibi konulardaki yardım faaliyetleri oluşturmaktadır.¹ Bu sebeple din hizmetlerinin özünde dini rehberlik amacı bulunmaktadır.

Türkiye’de din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (DİB) sorumluluk alanıdır. DİB’in görev ve sorumluluklarının yasal düzenlemelerde “halkı dini konularda aydınlatmak” olarak çerçevelenmesi DİB’in bu alanda hizmet üretmesinin bir tercih olmaktan ziyade kendisine yüklenmiş bir görev olduğunu göstermektedir.² AFAD tarafından hazırlanan Türkiye Afet Müdahale Planı’nda “Diyanet İşleri Başkanlığı afet ve acil durum hallerinde din hizmetlerinin eksiksiz yapılabilmesi için kapasite geliştirir” ifadeleriyle DİB’in afet durumlarındaki görevi açık şekilde geçmektedir.³ Bu çerçevede 2019 yılında DİB’le AFAD arasında imzalanan “Afet ve Acil Durum Faaliyetleri ile İnsani Yardımlara İlişkin İşbirliği Protokolü”nde DİB’in yükümlülükleri arasında yer alan ve bu çalışmanın konusu ile ilişkili hususlar şunlardır: Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında din hizmetlerinin eksiksiz şekilde yerine getirilmesi; afet ve acil durum bölgelerinde afetzedelere yönelik manevi danışmanlık ve din hizmetinin sunulması; din hizmetleri ve MDR hizmetlerinin ifası için personel görevlendirilmesi; din hizmetleri ve MDR hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğinin artırılması amacıyla müftü/müşâvir görevlendirilmesi; camilerin barınma ve rehabilitasyon merkezi olarak kullanılması.⁴

Din hizmetlerinin tarihsel süreçte dini mekânlarda verilmesi din hizmetlerinin bu mekânlarla sınırlı olduğu düşüncesini doğurmuştur. Ancak dinin kuşatıcı yönü düşünüldüğünde din hizmetlerinin cami vb. mekânlarla sınırlı olmadığı görülür. Türkiye’de mevcut haliyle din hizmetleri hastaneler, ceza ve tutukevleri, çocuk ve yaşlı yurtları, afet zamanlarında afet bölgeleri gibi farklı yer ve zamanlarda sürdürülen bir hizmettir. Bahsi geçen mekân ve zamanlarda sunulan hizmetler, bireylerin din hizmetine daha fazla ihtiyaç duyduğu alanların başında gelmektedir.⁵

Geleneksel toplumlarda din-mabet merkezli yaşam din hizmetlerinin dini mekânlarda sürdürülmesini mümkün kılıyordu. Ancak toplumsal değişme, kurumsal yapıların bazı fonksiyonlarını diğer kurumlara terk etmesini, bazı fonksiyonlarını da yenilemesini gerektirmiştir. Din hizmetlerinde çeşitliliği ifade etmek üzere üretilen yeni kavramlar da bu durumun bir sonucu gibi görünmektedir. “Manevi sosyal hizmet” “manevi destek” “mobil din hizmetleri” bu kavramlardan bazılarıdır.⁶

¹ Nurullah Altaş, “Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. Nurullah Altaş - Mustafa Köylü (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014); Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 145-146; Sevde Düzgüner - Ali Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*, ed. Sevde Düzgüner - Ali Ayten (Ankara: DİB Yayınları, 2020).

² Altaş, “Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi”, 18.

³ T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)* (Ankara, Aralık 2013), 25.

⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: İşbirliği Protokolleri” (Erişim 13 Haziran 2023), 6.2.c, 6.2.e, 6.2.f, 6.2.g, 6.2.1.

⁵ Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, 147.

⁶ Altaş, “Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi”, 20.

Din hizmetleri kavramının merkezi rolünü değiştirmeden din hizmetlerindeki çeşitliliği mekân boyutuyla yansıtmak isteyen perspektife göre de bu kavramlar “cami dışı din hizmetleri” “sosyal hizmet kurumlarında sunulan din hizmetleri” gibi nitelermelere konu olmuştur.⁷

Günümüzde cami dışı din hizmetleri özellikle kritik zamanlarda artan toplumsal ihtiyacı karşılamak için bir zorunluluk olarak görünmektedir. Manevi danışma ve rehberliğin din hizmetlerinde yeni bir alan olarak ortaya çıkması yeni hizmet yöntemlerine duyulan ihtiyaçla ilgilidir. Bu perspektife göre yapılacak faaliyetlerin, din hizmetinde geleneksel çizgiden uzaklaşmak yerine geleneksel din hizmetinin daha fonksiyonel bir boyuta taşınmasını sağlayabilir.⁸ Doğal afet zamanları, din hizmetlerine olan ihtiyacın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı dönemlerdendir. Afetlerin anlamlandırılmasından afet sonrası ruhsal ve manevi problemlerin çözümüne kadar bu ihtiyaç net olarak görülmektedir.

DİB, diğer devlet kurumları ile koordineli olarak, doğal afetler sonrası toplumun ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bunlar, afet sonrasında hızlı bir şekilde acil müdahale ekipleri oluşturarak gerekli yardımı sağlayan acil müdahale, afetlerde evleri zarar gören insanlara cami ve mescitlerin açılması kapsamında geçici konaklama, zarar gören dinî yapıların yeniden inşa edilmesi çalışmaları ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri olarak sayılabilir. Manevi danışma ve rehberlik; afet sonrası insanların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılama, morallerini yüksek tutma ve yaşanan afeti anlamlandırma kapsamında sağlanan bir hizmettir. Afet sonrası akut dönemde bu hizmetin toplum sağlığı açısından hayati derecede önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu tür durumlarda gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmeti, psikolojik danışmanlık için de kolaylaştırıcı bir süreç olabilmektedir.

“*Diyanet görevlilerinin afet sonrası akut dönemde yaptıkları manevi danışmanlık hizmetleri nelerdir ve bu hizmetlerin işleyişi nasıldır?*” sorusu temelinde şekillenen bu araştırmanın amacı, Kahramanmaraş Depremi sonrası DİB tarafından depremden en fazla etkilenen illerde sunulan din hizmetlerinin önemli bir bileşeni olan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetinin mevcut durumunu hizmet verenler ve hizmet alanlar üzerinde gerçekleştirilen gözlemler yoluyla tespit etmek ve konuyla ilgili öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda bölgede hizmet veren DİB personeli, hizmet alan bireyler ve hizmetin etkisi gözlemlenmiştir. Araştırma 6-12 Mart 2023 tarihleri arasında Malatya, Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman ve Gaziantep’in Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde, DİB’in hizmet sunduğu alanlarda bir hafta süreyle gerçekleştirilmiştir.

1. Din Hizmetleri Bağlamında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Türkiye’de camiyi merkeze alan ve caminin dışına çıkarak yürütülen bütün dini faaliyetler, *din eğitimi* kavramı altında çalışma konusu yapılmıştır. Ancak İslam düşüncesinde irşat, tebliğ, terbiye ve talim gibi çeşitli kavramlar altında gerçekleştirilen dini faaliyetler bulunmaktadır. Bu sahalarda yürütülen faaliyetler bilimsel sürecin ilerleme

⁷ Detaylı bilgi için bk. Huriye Martı (ed.), *Sosyal Hizmet Kurumlarında Sunulan Din Hizmetleri Rehberi* (Ankara: DİB Yayınları, 2015).

⁸ Ömer Faruk Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 119-120.

kaydetmesiyle beraber farklı bilim alanlarını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu kapsamda cami içinde ve okullarda gerçekleştirilen eğitim etkinlikleri din eğitimi alanı içinde kalmaya devam ederken özellikle cami dışında gerçekleştirilen etkinlikler *manevi danışmanlık* ve *manevi sosyal hizmet* kavramları ile karşılanan yeni uygulama ve bilim dallarını ortaya çıkarmaktadır.⁹

Toplumsal yapıdaki hızlı değişimle beraber farklı hizmet alanları ortaya çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı da farklı alanları göz önünde bulundurarak gerek kendi içinde gerek çeşitli kurumlarla işbirliği halinde bu farklı alanlara yönelik din hizmeti üretmektedir.¹⁰ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü cami içi ve cami dışında, cezaevlerinden hastanelere, çocuk evlerinden kadın konukevlerine, KYK'lardan gençlik merkezlerine, STK'lardan pek çok kamu kurum ve kuruluşlarına varıncaya kadar birçok alanda farklı kesimlere manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmaktadır.¹¹

Din hizmetleri, bir dinin mensuplarına hayatı anlamlandırma ve dini vecibelerini yerine getirmede ihtiyaç duydukları bilgi ve değerleri aktarma faaliyetidir.¹² İbadethane merkezli din hizmetleri, din hizmetlerinin geleneksel hizmet alanını oluşturmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişimlerle beraber ortaya çıkan manevi danışmanlık ve rehberlik ise ibadethane merkezli din hizmetlerinden toplum merkezli din hizmetlerine dönüşümün bir göstergesidir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının gelişmesinde insan haklarının dünya ülkelerinde tanınmasının büyük bir etkisi olmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde "Her şahsın fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini gerektirir" şeklinde belirtilmek suretiyle insana inandığı şekilde hayatını idame ettirme hakkı verilmiştir.¹³

İnsan farklı boyutları olan bir varlıktır. Onun bedeni fiziksel boyutunu, zihin ve duyguları psikolojik boyutunu, çevresi ile kurmuş olduğu ilişkiler ise sosyal boyutunu teşkil eder. Yakın geçmişe kadar tıp ve psikoloji bu boyutlar üzerine kuruluydu. Ancak yıllar süren araştırmalar göstermiştir ki insan fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutların yanısıra bir de manevi boyutu olan bir varlıktır. Özellikle psikoloji alanında yürütülen araştırmalar, insanın manevi boyutunun önemini ortaya koymuştur.¹⁴ Bu çalışmaları dikkate alan Dünya Sağlık Örgütü tarafından "sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, zihinsel, manevi ve sosyal yönden tam bir iyi olma hali" olarak değerlendirilmektedir.¹⁵ Söz konusu tanımda da görüleceği üzere insan fiziksel, psikolojik, manevi ve sosyal boyutları olan bir varlıktır. İnsan varlığını sürdürebilmek için tüm bu boyutlardaki ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Bu kapsamda bireyin, diğer boyutlarda olduğu

⁹ Nurullah Altaş - Mustafa Köylü (ed.), *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 9.

¹⁰ Altaş, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", 13-14.

¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Tanıtım (Tarihçe)" (Erişim 20 Nisan 2023).

¹² Düzgüner - Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*, 9.

¹³ Resmî Gazete, "İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi" (06 Nisan 1949), 16200.

¹⁴ Düzgüner - Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*, 33-34.

¹⁵ WHO, *Review of the Constitution of the World Health Organization: Report of the Executive Board Special Group* (World Health Organization, 1998), 1.

üzere manevi boyutta da desteklenmesi önem arz etmektedir. İnsanın manevi boyutunun bilimsel yönden tanınması, her insanın manevi olarak desteklenmesi durumunu beraberinde getirmektedir.

İnsan fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutlarının yanında bir de manevi boyutu olduğunun kabulü ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, tüm dünyada önem kazanmıştır. Türkiye’de yakın zamanda “manevi danışmanlık” mesleğinin standartları geliştirilmiş ve çalışma sahaları resmi olarak tespit edilmiştir.¹⁶ 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı kanuna istinaden ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yürütme görevi DİB’e verilmiştir.¹⁷

Manevi danışmanlık ve rehberlik, iyileşme ve gelişmeyi sağlamak üzere psikolojik anlayışın yanı sıra manevi kaynakları da kullanan danışmanlığın özgün bir modeli olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Bu kapsamda manevi danışmanlık ve rehberlik, insanların ruhsal, dini, ahlaki ve manevi yönlerini desteklemek ve geliştirmek amacıyla verilen bir hizmettir. Bu hizmetler genellikle dini kurumlar, din görevlileri veya manevi liderler tarafından sağlanır, bununla birlikte lisanslı manevi danışmanlar veya psikologlar tarafından da sunulabilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde bireylerin, kişisel ve spiritüel hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için bir dizi teknik ve strateji kullanır. Manevi danışmanlar, bireylerin dini ve manevi inançlarını, anlamlarını, değerlerini ve amaçlarını keşfetmelerine yardımcı olmak suretiyle onların kişisel gelişimlerini destekleyebilirler.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, ayrıca kişinin zor zamanlarında destek sağlamak için de kullanılır. Örneğin, acı, kayıp, hastalık veya diğer hayat krizleriyle başa çıkma süreçlerinde insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilir. Bireylerin, kaybettikleri bir sevdiğinin ardından güçlü bir manevi bağlantı kurmalarına yardımcı olarak yas sürecinde onları destekleyebilir ve böylece ruh sağlıklarını korumaya yardımcı olabilir.¹⁹

Sonuç olarak manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin zihinsel, duygusal ve ruhsal sağlığına katkıda bulunur. Bireylerin kendini daha iyi anlamasına ve kendine ait bir anlam arayışına yardımcı olarak, manevi açıdan daha tatmin edici bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından kültür analizi (etnografya) deseni merkeze alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak katılımlı ve katılımsız gözlem, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır.

Kültür analizi (etnografik araştırma) bir grubun davranışlarını doğrudan gözlemleyen ve bu gözleme dayanarak bu gruba ilişkin bir betimleme yapan; bireyleri ve ilişkili başka insanları gözlemleyen ya da onlarla görüşme yaparak onların günlük deneyimlerini belgeleyen ve tasvir eden bir desendir.²⁰

¹⁶ Düzgüner - Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*, 15.

¹⁷ Resmî Gazete, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” (22 Haziran 1965), 1-7.

¹⁸ C. Roy Woodruff, “Pastoral Counselling An American Perspective”, *British Journal of Guidance & Counselling* 30/1 (2002), 93.

¹⁹ Selim Özarslan, “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri: Doğal Afetlere/ Musibetlere Yönelik Düşünceler”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 478-479.

²⁰ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Yayınları, 2012), 18.

Nitel araştırmalarda, insan davranışlarını doğal ortamı içinde gözlemlemek, bu davranışın gerçekçiliğini ortaya koymak için önkoşuldur. Bu nedenle araştırmacılar araştırmanın niteliği, araştırma ortamının özellikleri vb. durumları da göz önünde bulundurarak dışarıdan ya da ortamda bizzat bulunarak insan davranışlarını gözlemlemektedir.²¹

Nitel araştırmalarda gözlem, katılımlı-katılımsız gözlem, görüşme vb. farklı yollarla gerçekleştirilebilir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan gözlem “ihtiyaç duyulan verilerin insan, toplum ya da doğa gibi belli hedeflere odaklanılarak çıplak gözle ya da bir araç kullanılarak izlenmesidir”.²² Araştırmacının uygun bulunduğu her ortamda veri toplama aracı olarak kullanılabilen gözlemin en önemli özelliği araştırmacıya veriye ilk elden ulaşma imkânı sağlamasıdır.²³ Bir veri toplama aracı olarak gözlem, diğer tekniklerden ne daha fazla ne de daha az bir değere sahiptir.²⁴

Gözlem öncesi, neyin hangi kapsamda gözleneceğinin açıkça belirlenmesi, araştırmacının gözlenen ortamın belirli boyutlarına yönelme ve diğer boyutlarını göz ardı etmesini sağlar.²⁵ Yapılandırılmış gözlemlerde araştırmacı, dışarıdan gözlemci olarak grubu, durumu anlamaya çalışır. Olguyu araştırmacı kimliği ile gözler.²⁶ Bu araştırmanın verileri, üç araştırmacının katılımlı ve katılımsız gözlem sırasında kullandığı yarı yapılandırılmış gözlem formu ile toplanmıştır.

2.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan gözlem formunun içeriği, depreme dair gözlemler, şehirlere dair gözlemler, fiziksel ortam, DİB’in hizmetlerinin genel tespiti, MDR hizmetleri ve nasıl sunulduğu, gençlere yönelik hizmetler, cenaze hizmetleri olarak sınırlanmıştır.

2.2. Çalışmanı Örneklemi

Çalışmanın örneklemi 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi sonrası DİB koordinesinde deprem bölgesinde manevi danışman olarak görev yapan müftü, vaiz, Kur’an kursu öğreticisi ve din görevlilerinden oluşan DİB personeli ve bu personelden hizmet alan bireyler oluşturmaktadır.²⁷ Çalışmada örnekleme tekniği olarak belirlenen amaçsal örnekleme türlerinden benzeşik örnekleme, evrenden araştırmanın problemi ile ilgili olarak seçilen benzeşik bir alt grup üzerinde bilgi açısından zengin durumların derinlemesine araştırılmasına imkân verir.²⁸ Nitel araştırmada amaç, bilgilerin genellenmesi değil, özellikle spesifik açıklamanın yapılmasıdır.²⁹

²¹ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 170.

²² Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 140.

²³ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 169.

²⁴ Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntemi* (Isparta: Fakülte Yayınevi, 2013), 60.

²⁵ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 175.

²⁶ Bal, *Nitel Araştırma Yöntemi*, 60.

²⁷ Gözlemler bazen bireyler bazen de gruplar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma gözleme dayalı olarak gerçekleştirildiğinden tam bir sayı vermek mümkün değildir.

²⁸ Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 90-91; John W. Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches* (Washington DC: Sage Publications, 2013); Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

²⁹ Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*, 157.

Veriler, üç araştırmacı tarafından gözlemler sırasında ve gözlemlerden hemen sonra tutulan notlardan oluşmaktadır. Bazı durumlarda veri kaybının önüne geçmek amacıyla, araştırmacılar kendi gözlem notlarını gözlem alanından ayrılmadan ses kayıt cihazına özetlemişlerdir.

Bu çalışmada verilerin kontrolü etnografik yöntemin avantajlarından faydalanılarak araştırmacıların verileri birlikte müzakere ederek raporlamasıyla sağlanmıştır. Bu şekilde verilerin öznel bir gözlem olmaktan uzaklaşması da sağlanmıştır. Araştırma DİB'in desteği ile gerçekleştirildiğinden örnekleme ulaşma gücüyle kolaylıkla aşılmış, alana girme gücüyle de aynı gerekçeyle bir sınırlılık oluşturmamıştır.

2. 3. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda analiz, araştırma sürecinde eş zamanlı olarak devam eder. Bir anlamda araştırmacının rolü verilere anlam vermek, onları anlamlı hale getirmektir.³⁰ Dolayısıyla gözlem sırasında tutulan notlar incelenen olguyu anlamak üzere araştırmacı tarafından yapılandırılan yorumsal notlardır.³¹

Araştırmacılar her günün sonunda topladıkları verileri araştırma amaçlarına göre sistematize etmiş, verileri karşılaştırarak raporlamışlardır. Bu uygulama aynı zamanda bulguların doğruluğunu ve tutarlılığını denetleme yoluyla verilerin geçerlik ve güvenilirliğini sağlamıştır.³² Araştırma tamamlandığında verilere hâkim olmak amacıyla bütün veriler tekrar incelenmiş, araştırma amacı doğrultusunda belirlenen kodlar altına yerleştirilerek yorumlanmıştır.

2. 4. İşlem

Bu araştırmanın etik izni, Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 03.05.2023 tarih ve E-61923333-050.99-242821 sayılı toplantısında alınmıştır. Deprem öngörülemez bir durum olduğu için etik izni başvurusu araştırmayla eş zamanlı olarak yapılabilmemiş ancak sonuç geç alınmıştır. Araştırma DİB'in desteği ile gerçekleştirildiğinden örnekleme ulaşma gücüyle kolaylıkla aşılmış, mekâna girme gücüyle de aynı gerekçeyle bir sınırlılık oluşturmamıştır.

3. Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmanın bulgularını, 6-12 Mart 2023 tarihleri arasında Malatya, Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman ve Gaziantep'in Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde, DİB'in hizmet sunduğu alanlarda bir hafta süreyle gerçekleştirilen gözlemler oluşturmaktadır.

3.1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Görevlileri

3.1.1. Demografik Bilgileri

Bölgedeki illerde görev yapan personel iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi, deprem bölgesindeki il veya ilçe müftülüklerinde görevli olan ev sahibi ve aynı zamanda depremze-

³⁰ John W. Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. ed. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2016), 195, 200.

³¹ Bal, *Nitel Araştırma Yöntemi*, 66.

³² Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 201.

de olan yerel personeldir. İkincisi, deprem bölgesi dışındaki il veya ilçe müftülüklerinde görevli olup hizmet etmek üzere kendi talepleriyle farklı sürelerle görevlendirilen personeldir. Kadın ve erkek gruplarından oluşan personelin DİB'teki görevlerinin imam-hatip, müezzin-kayyım, Kur'an kursu öğreticisi, vaiz, uzman, murakıp, müftü yardımcısı ve müftü şeklinde çeşitlilik arz ettiği tespit edilmiştir. Personel arasında yeni göreve başlayan gençler olduğu gibi çok uzun yıllardır DİB'te görev yapanların da bulunduğu görülmüştür.

Diyanet İşleri Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nden yapılan 7 Şubat 2023 tarihli basın duyurusunda "Diyanet İşleri Başkanlığı genel müdürleri, daire başkanları, 52 il müftüsü ve çok sayıda ilçe müftüsü ile başka illerden görevlendirilen yaklaşık 2 bin 500 Diyanet personeli, TDV ekipleri, arama, kurtarma, insani yardım, manevi destek çalışmalarına devam etmekte; deprem bölgesindeki vatandaşlara yardım etmeye ve idari koordinasyona desteğini sürdürmektedir." denilmiştir.³³ DİB Başkanı, 9 Şubat 2023 tarihinde yaptığı bir konuşmada 72 il müftüsünün çalışmaları koordine etmek üzere görevlendirildiğini, depremden etkilenmeyen illerden bölgeye intikal eden ve çalışmalara fiilen katılan personel sayısının konuşma anı itibarıyla 3 bin 208 olduğunu, deprem bölgesindeki illerde çalışan personel ve hocalarla birlikte toplam sayının 15 bin kişi olduğunu söylemiştir.³⁴ Bu açıklamadan faaliyetlere katılan yerel personel sayısının 12 bin olduğu ve onların sayısının dışarıdan gelen personelininkinden çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 11 Şubat 2023 tarihinde yaptığı açıklamada 16 bin personelin bölgede çalıştığı belirtilmiştir.³⁵ DİB Başkanı ise 14 Şubat 2023 tarihinde yaptığı bir konuşmada "Başkanlığımız üst düzey yöneticilerimizi, 72 il müftümüzü, 4 bin küsür imamımızı, müezzinimizi, vaizimizi yani Başkanlığımız personelinin 4 bin küsür kişiyi 71 ilden deprem bölgesine hemen intikal ettirdik. Şu anda deprem bölgesinde 17 bin hocamızla devam etmekteyiz" ifadelerini kullanmıştır.³⁶ İlk günden depremden sonraki bir haftaya kadar görev yapan personel sayısında sürekli artış olmuştur. Ancak bir haftanın sonunda ulaşılan 17 bin rakamı, sonraki haftalarda da yaklaşık olarak bu şekilde devam etmiştir. Bu açıklamalara göre depremin üzerinden bir hafta geçtiğinde deprem bölgesi dışındaki 71 ilden gelen DİB personeli sayısı 4 binin üzerine, yerel personelin ise yaklaşık 13 bine çıkmıştır. İl dışından gönüllü olarak gelen 4 bin personelin genelde bir hafta süreyle bölgedeki faaliyetlere destek verdiği, bu sürenin akabinde yine il dışından yeni gelen bir ekibe görevlerini devrederek kendi illerine geri döndükleri görülmüştür.

3.1.2. Personel Planlaması

Yerel personel il dışından gelen personel sayesinde yalnızlık hissinden kurtulduklarını ve çok mutlu olduklarını ifade etmiştir. Görevlilerin ifadesine göre bu durum hem kendilerinin kurum aidiyetini pekiştirmekte hem de toplumda millet olma bilincini güçlendirmektedir. Deprem sonrasındaki ilk haftalar için depremzede olan yerel personelin

³³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Diyanet İşleri Başkanlığı: Basın Açıklamaları" (Erişim 27 Nisan 2023).

³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Diyanet İşleri Başkanlığı: Haberler" (Erişim 27 Nisan 2023).

³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Bütün Haberler" (Erişim 27 Nisan 2023).

³⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Diyanet İşleri Başkanlığı: Haberler" (Erişim 27 Nisan 2023).

faaliyetlerde çok aktif olarak yer alması fazla mümkün olmamıştır veya çok az sayıda yerel personel faaliyetlere katılım sağlayabilmiştir. İlk haftalar için bu durum son derece normal olmakla birlikte yavaş yavaş bölgedeki yerel personel sürece dahil olmaya başlamıştır. Faaliyetlere katılmak yerel personelin karşılaştığı bu zorlu süreçle daha kolay baş etmelerini sağlamakta, bölgeyi iyi bilmelerinden dolayı daha verimli çalışmaların yapılmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca bu durum hem yerel personelin motivasyonunu artırmakta hem de misafir personelin adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla şehirlerin toparlanması için yapılacak önemli işlerden biri bölgedeki kamu personelinin aktif hale getirilmesidir. Bunun için söz konusu personel ve ailesi için hızlı bir şekilde güvenli barınma alanlarının sağlanması gerekmektedir.

Kanaatimizce bölgede görevlendirilecek (gönüllü vd.) personelin bundan sonraki süreçte daha uzun sürelerle görevlendirilmesi gerekmektedir. Bu süre 15-30 gün arasında olabilir. Kısa süreli planlama görevlilerin sahayı tanıması ve ayrılma süreci dikkate alındığında verimi azaltacak bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Personel arasında normal zamanlarda da manevi destek hizmetlerini yürüten din görevlilerinin bulunduğu görülmüştür. Bununla birlikte illerin acil ihtiyaç durumları sebebiyle bazen görevlilerin uzmanlık alanları dikkate alınmadan iş bölümü yapılabilmektedir.

Örneğin Adıyaman'da çadır, gıda ve giysi gibi temel ihtiyaçların sevk ve idaresi açısından ihtiyacın oldukça fazla olması dolayısıyla il dışından gelen DİB görevlilerinin dönüşümlü olarak çadır kurma, mutfak hizmetleri ve manevi destek hizmetlerini yerine getirdikleri görülmüştür. Bölgedeki temel ihtiyaçlar noktasındaki zorunluluklardan dolayı görevlilerin bu şekilde faaliyetlerde görevlendirildiği anlaşılmıştır. Ancak bu durumun manevi destek yönünden eğitilmiş olan görevlilerin manevi destek faaliyetlerine yeterince destek verememesine neden olduğu değerlendirilmiştir. Benzer şekilde Hatay'da da DİB görevlilerinin çadır kurma, mutfak hizmetleri gibi farklı hizmetler yürüttükleri görülmüştür.

Diğer taraftan Kahramanmaraş'ın büyükşehir olması, şehrin depremden zarar görmemiş bölgelerinin bulunması, kurumların koordineli ve sistematik bir şekilde hareket etmesinin hızlı bir toparlanma sürecini beraberinde getirdiği görülmüştür. Dolayısıyla çadır kurma, mutfak hizmetleri gibi alanlarda din görevlilerine fazla ihtiyaç kalmadığından manevi destek faaliyetlerine daha aktif bir şekilde yönelme imkânı elde edilmiştir. Bu anlamda Kahramanmaraş'taki personelin çoğunlukla uzmanlık alanına göre görevlendirildiği görülmüştür.

Malatya'da da görev planlamasında Kahramanmaraş'a benzer bir durumun olduğu söylenebilir. Görevliler şehre geldiklerinde görev planlaması yapıp kendilerine iletilmiş ve bir hafta boyunca belirli bir görevi yürüttükleri tespit edilmiştir. Malatya'nın da depremden sonra hızlı toparlanması sebebiyle DİB görevlilerinin çadır kurma, yemek yapma, temel ihtiyaç malzemeleri dağıtım gibi hizmetlerden daha ziyade Kur'an kursu, manevi destek gibi hizmetlere daha fazla yönelme imkânı bulunduğu görülmüştür.

Hatay Kırıkhan'daki personelin öğlen saatine kadar çocuklara yönelik faaliyetler gerçekleştirirken öğleden sonra ise çadırlara manevi destek ziyaretlerine gittikleri gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle aynı görevliler hem Kur'an kursu faaliyetlerini hem de manevi destek hizmetlerini icra etmişlerdir. Bu durumun özellikle 4-6 yaş arası çocuklarla

ilgilenme konusunda tecrübe sahibi olmayan personelin zorlanmasına neden olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.3. Görevlendirilen Personelin Hizmete Yönelik Ön Hazırlıkları

Din görevlilerinin büyük çoğunluğunun deprem bölgesine gitmeden önce DİB tarafından manevi destek hizmeti verecek personele yönelik hazırlanan kitapçıklara ulaştığı tespit edilmiştir.³⁷ Görevliler bu dokümanları okuduklarını ve oldukça faydasını gördüklerini dile getirmişlerdir. Bazı görevlilerin de deprem bölgesine gelmeden önce DİB tarafından verilen manevi destekle ilgili online seminerlere katıldıkları öğrenilmiştir. Ancak bölgeye gelmeden önce manevi destek konusunda herhangi bir seminere katılmayan veya ilgili dokümanları okumayan az sayıda personelle karşılaşmıştır.

Gerek daha önce manevi destekle ilgili online eğitim alanlar ve ilgili dokümanları okuyanlar gerekse herhangi bir ön hazırlık yapmayan din görevlileri, bu hizmetlerin daha aktif ve verimli bir şekilde yerine getirilebilmesi için bazı ilave eğitimlerin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Hizmetlerin ifası esnasında görevlilerin bir uzman tarafından (örneğin bölgede uzun süre görev yapmış gönüllü personel veya hizmet edebilecek durumdaki yerli personel) yönlendirilmesinin süreci daha verimli hale getireceği değerlendirilmiştir. Ayrıca görevlilerin bir haftalık gönüllü görevlerini yerine getirdikten sonra yerlerine gelen yeni ekibin öncekilerin tecrübelerinden istifade etmeleri çok yetersiz kalmıştır. Bu sorunun giderilmesi için 25-30 günlük sürelerle DİB'in koordinasyon merkezlerinde koordinatör müftü yanında bir MDR uzmanı görevlendirilebilir. Koordinasyon merkezinde görevlendirilen MDR uzmanı, gönüllü din görevlileri o merkeze ilk geldiklerinde onlara yönelik 2-3 saatlik temel bir eğitim vermelidir. Bu temel eğitimde bölgedeki durumla ilgili önemli bilgiler, manevi destek görevinin ifası esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar ve görev esnasında karşılaşacakları özel durumlarla ilgili olabilir. Daha sonra sahaya inen din görevlileri günlük olarak koordinasyon merkezine döndüklerinde belirli bir süre MDR uzmanıyla sahadaki durumu değerlendirecektir. Böylece bölgede yürütülen ve son derece faydalı olduğu görülen manevi destek hizmeti ihtiyaca göre güncellenen verimli bir sürece dönüşecektir.

Buna ilave olarak DİB “Acil Durumlarda Manevi Destek Eğitimi”ni bir modül olarak geliştirip kayıt altına alarak gerektiğinde hızlı bir şekilde erişime açılabilir. Din görevlilerinin afetlerde daha etkin görev alabilmesi için isteyen görevlilere AFAD ile koordineli olarak Arama-Kurtarma başta olmak üzere afet sonrası acil müdahale konusunda eğitimler verilebilir. Görevlendirilen personelden daha önce benzer eğitimler alanlar (arama kurtarma, izcilik vb.) daha etkin bir şekilde hareket edebilmektedirler. Bu tür bir eğitim hem DİB'in bölgeye hızlı intikalini hem de sonraki hizmetleri hızlandırabilir. Özellikle deprem sonrası ilk günler bu noktada çok ciddi ihtiyaç bulunmaktadır.

³⁷ Görevliler tarafından okunduğu ifade edilen kitapçıklar için bk. Komisyon, *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (İlkeler)* (Ankara: DİB Yayınları, 2023); Komisyon, *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Uygulama Süreci)* (Ankara: DİB Yayınları, 2023); Komisyon, *Afetzedelerde Gözlemlenen İlk Tepkilere Göre Manevi İlk Yardım* (Ankara: DİB Yayınları, 2023); Komisyon, *Afetzedelerin Yaşlarına Göre Manevi İlk Yardım* (Ankara: DİB Yayınları, 2023); Komisyon, *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Öne Çıkan Uygulama Alanları)* (Ankara: DİB Yayınları, 2023).

3.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Yapısı, İşleyişi ve Etkileri

Afet sahasında akut bir durumda koordinasyon zorluklarına rağmen, DİB tarafından sunulan hizmetlerin koordinasyon açısından iyi olduğu, sabit personelin sınırlı olmasına rağmen hizmetlerin genel olarak sistemli yürüdüğü görülmüştür. Koordinasyonun başarılı olmasında diğer il müftülerinin deprem bölgesine koordinatör müftü olarak görevlendirilmesi uygulamasının önemli katkısı olduğu gözlemlenmiştir.

Sahada yürütülen MDR hizmeti standart bir hizmet olmaktan ziyade ziyaret, hâl hatır sorma ve teselli etme süreci şeklinde ilerlemektedir. Özellikle ilk bir aylık süreçte mevcut şartlar ve bireylerin içinde bulunduğu psikolojik durum standart bir danışman-danışan ilişkisini mümkün kılmamıştır. MDR hizmetinin sunumunda içtenlik, iletişim becerisi, anlayış, dinleme becerisi ve hepsinden önemlisi toplumun mevcut yapısına uygun bir dilin kullanılması en önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.2.1. Hizmetlerin Sunulduğu Mekânlar

Hizmetlerin sunulduğu mekânlar il ve ilçenin yapısına ve ihtiyaca bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. İlk günler bölgeye gelen manevi destek ekibi ağırlıklı olarak cenaze yıkama, kefenleme, cenaze namazı kıldırma ve defin işleriyle meşgul olduğundan bu işlemlerin yürütüldüğü mekânlar ve mezarlıklar öncelikli mekânlar olarak öne çıkmıştır. Çadır kentler ve konteyner kentler kurulduktan sonra MDR personeli tek tek çadırları ziyaret etmek suretiyle buralarda oturan depremzedelerin gerek maddî gerek manevî ihtiyaçlarına çözüm sunmaya çalışmıştır. DİB'in çadır kentlerde açtığı manevi danışmanlık, mescit ve Diyanet Çocuk çadırlarının bu hizmetlerin ifa edildiği başlıca mekânlar olarak zikredilebilir. Saha araştırmasının yapıldığı tarihlerde manevi danışmanlık çadırlarının istenilen düzeyde ve sistematik olarak faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânlar olmaktan henüz uzak olduğu ve yavaş yavaş buralardaki çalışmaların da başladığı görülmüştür. Ancak mescit çadırları ile Diyanet Çocuk çadırları manevi danışmanlık hizmetinin sunulduğu yetişkinlere ulaşılması açısından çok önemli mekânlar olmuştur.

Çadır kentlerdeki en büyük sorunlardan biri çocuklar, gençler ve kadınların sosyalleşeceği alanlardır. Bu sebeple MDR ve Kur'an kursu hizmetlerinin yürütüldüğü mescit ve çadırların varlığı çocuklar için sosyalleşme ve eğitim alabilme imkânı oluştururken, ebeveynler için işlerini yaparken çocuklarını güvendikleri bir alana emanet edebilmeyi sağlamaktadır.

Başlarda 4-6 yaş Kur'an kursu olarak isimlendirilen ancak sonradan ismi "Diyanet Çocuk" olarak değiştirilen çadırların manevi destek hizmetlerinin topluma ulaştırılmasında büyük katkısı bulunmaktadır. Çocuklarını Diyanet Çocuk çadırlarına gönderen bireyler buralardaki görevlilerle irtibat sağlayarak kendileri de dini eğitim ve Kur'an-ı Kerim okuma eğitimi almaya veya akıllarına gelen dini sorularının cevaplarını bulmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir.

Bazı illerde ise DİB personeli hem maddî yardım ulaştırmak hem de manevi destek sunmak amacıyla köyleri ziyaret ederek buralarda bulunan vatandaşlara ulaştırmışlardır. Antakya merkezdeki DİB lojistik merkezinden alınan bilgiye göre görevliler, kırsaldaki depremzedelere yönelik yardım organizasyonundaki eksikliği tespit etmeleri üzerine yardım faaliyetlerini bu bölgelere yoğunlaştırmıştır. Bu durum bölgede diğer kurumlar

tarafından yapılan yardım faaliyetleri esnasında oluşan koordinasyon boşluklarının doldurulması açısından önemli görülmüştür.

Malatya'da depremzedelerin ikamet ettiği başlıca toplu barınma merkezlerinden biri olan KYK yurtları MDR hizmetlerinin sunulduğu mekânlar arasında yer almıştır. Buralarda görevlendirilmiş MDR personelinin manevi destek almak isteyen vatandaşlarla buluşabileceği uygun bir oda tahsis edilmiş ve buralarda faaliyetler yürütülmüştür. Diğer illere nispeten Malatya'da hem görevli sayısının hem de Kur'an kursu çadırı ve manevi danışmanlık çadırının az olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Malatya'da vatandaşların büyük ölçüde şehir dışına çıktığı görülmüştür. Bu durumun doğal sonucu bilhassa yakın şehirlerde ciddi oranda depremzede nüfusun oluşmasıdır.

Benzer şekilde Antakya'da da yapılan gözlemlerde şehrin toparlanamadığı; elektrik ve suyun yakın zamanda verilmesine rağmen binaların çoğunluğunun kullanılmaması sebebiyle depremin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği görülmüştür. Şehirden büyük bir göçün olduğu, kalanların ağırlıklı kısmının da Suriyeliler ve ekonomik durumu düşük olan bireyler gibi dezavantajlı gruplardan oluştuğu görülmüştür. Bölgede yapılan gözlemler, dezavantajlı gruplar ve bunlar içinde özellikle Suriyelilerle ilgili manevi destek çalışmalarının bu grupların entegrasyonunu kolaylaştıracağı değerlendirilmiştir. DİB'in afet sonrası personel planlamasında bu durum dikkate alınabilir.

Sonuç olarak halkın bulunduğu şehirlerin dışına çıkması ve ağırlıklı olarak bölgeye yakın şehirlere gitmesi, depremzedelere yönelik çalışmaların deprem bölgesi dışındaki şehirlerde de büyük bir gereklilik olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Depremzedelerin büyük bir kısmı bölgenin dışına taşınmıştır. Kendi evlerini, şehirlerini terk eden bu depremzedelerin psikolojik ihtiyaçlarının olduğu unutulmamalıdır. Başka illerde misafir olarak bulunan depremzedelerle yakından ilgilenilmeli ve psikolojik ihtiyaçları ilgililer tarafından giderilmelidir.

3.2.2. Sunulan Hizmet Çeşitleri ve Etkileri

Bölgedeki ihtiyaç ve şartların doğurduğu zorunluluklar dolayısıyla danışanın danışmana ulaşmasından ziyade çoğunlukla görevlilerin vatandaşlara ulaşması şeklinde bir yol takip edilmiştir. Bu çerçevede görevliler, depremzedelere manevi destek sunmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir. Bölgede din görevlileri tarafından gerçekleştirilen MDR hizmetinin en yaygın çeşidinin genelde çadır kentler, konteyner kentler vb. toplu barınma alanlarının ziyaret edilip karşılaşılan depremzedelere hâl hatır sorulması ve sonrasında muhatabın durumuna göre sohbet edilmesi şeklindedir. Bu ziyaretler esnasında depremzedelerin ihtiyaç duyabileceği belli başlı ihtiyaç malzemeleri de yanlarında götürülmüştür. Ziyaretler esnasında depremzedelerin ihtiyaçlarının görevliler tarafından not alındığı, daha sonra bu ihtiyaçların kendilerine ulaştırıldığı gözlemlenmiştir.

Manevi destek kapsamında yürütülen hizmet çeşitlerinden bazıları DİB tarafından mescit, Kur'an kursu ve MDR için tahsis edilmiş alanlardaki faaliyetlerdir. Bunlar arasında namaz vakitlerinden sonra sohbetler yapılması, birlikte Kur'an okunması, ibadetlerin yerine getirilmesi zikredilebilir. Ayrıca dini gün ve gecelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin depremzedeleri manevi yönden pozitif olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Bazı

bireyler, örneğin gerçekleştirilen Beraat Kandili etkinliklerinden çok memnun olduğunu ve etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bölgede dini hassasiyetin yüksek olması, Ramazan ayı özelindeki dini faaliyetlere talebi artırmış görünmektedir. Ancak mevcut koşullar içerisinde bu hizmetin rutin bir hizmet olmanın ötesinde beklenen hatta özlenen bir hizmet olduğu özellikle değerlendirilmelidir.

Bazı ailelerin çadır kentte çocuklarını gönderebilecekleri farklı alanlar olmasına rağmen DİB bünyesinde hizmet veren çadırları tercih ettiği görülmüştür. Buradaki faaliyetler her ne kadar 4-6 yaş olarak başlasa da sunulan hizmetler gençler, yetişkinler ve yaşlıları içine alacak şekilde genişlemektedir. Bu tespitler ışığında Kur'an kursu hizmeti ile MDR hizmetinin büyük ölçüde birbirini destekleyecek şekilde yürüdüğü görülmektedir.

Manevi destek görevlilerinin yürüttükleri önemli faaliyetlerden biri de cenaze yıkama, kefenlenme, cenaze namazı kıldırma ve defin işlemleridir. Bu hizmetlerin ifası esnasında cenaze yakınlarının teselli edildiği ve samimi bir şekilde ilgilenildiği gözlemlenmiştir.

DİB'in krizin ilk anında mezarlıklarda yaptığı hizmetin süreç yönetimi açısından çok zor, dirayet, organizasyon kabiliyeti ve hızlı karar almayı gerektiren bir hizmet olduğu görülmüştür. Ancak gerek görevlilerden gerekse vatandaştan alınan bilgilere göre bu hizmetin büyük bir özveri ile yürütüldüğü ve halkın gözünde çok değerli görüldüğü anlaşılmıştır. DİB görevlileri mezarlıklarda cenazelerin yoğunluğu, gelen cenazelerin beden bütünlüğünün bozulması yanında cenaze yakınlarının psikolojisini yönetme gibi zorluklarla da ilgilenmişlerdir. Bunların yanında özellikle yeni açılan toplu mezar alanlarında temel ihtiyaçları karşılayacak imkânın olmaması hususene kadın personelin daha da zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Hem erkek görevlilerin hem de kadın görevlilerin bu süreçte büyük bir özveri ile hareket ettiği anlaşılmıştır. Böylesine büyük bir felaket anında cenaze defininin yüksek bir metanet gerektirdiği açıktır. Nitekim bu süreçte din görevlilerinin oldukça metanetli davrandıkları müşahade edilmiştir.

Manevi destek hizmet çeşitlerinden bir diğeri de mezarlık ziyaretleridir. Şehirlerde depremde vefat edenlerin defnedildiği toplu mezarlık ziyaretlerinde, mezarlıkların, yakınlarını kaybeden insanların sadece ölülerini değil hayallerini ve hatıralarını defnettikleri bir alana dönüştüğü görülmüştür. Yakınlarından geriye kalan hatıralarını, inşaatlarla ilgili sorunlara işaret etmek için incecik demirlerin görüldüğü bir beton parçasını veya yakınının soğuktan donarak öldüğünü ifade etmek için bir örtüyü mezarın üzerine bıraktığı görülmüştür.

Deprem anından sonra afetin acısının en yoğun yaşandığı yerler olan mezarlıklarda, görevlilerin, yakınlarını kaybedenlerin talep etmesi halinde Kur'an okudukları ve sonrasında da kendileriyle sohbet ederek teskin ettikleri görülmüştür. Bu hizmetin depremde yakınlarını kaybeden vatandaşlar tarafından son derece olumlu karşılandığı müşahade edilmiştir. Örneğin Adıyaman'da din görevlilerinin en aktif ve yaygın bir şekilde yürüttükleri MDR hizmetinin bu çerçevede olduğu görülmüştür. Afet sonrası dönemde bu hizmetin bütün merkezlerde yaygın bir şekilde icra edilmesi son derece faydalı olacaktır.

Afetin üzerinden haftalar geçmesine rağmen; acının büyüklüğü, kayıpların çok olması, korku-endişe gibi psikolojik durumların halen devam etmesi mezarlıklardaki ziyaretçi depremedelerde olağanın dışında davranış bozuklukları, itikadi problemler-

sorgulamalar gibi durumları ortaya çıkarmakta hatta intihar düşüncesi, kendine zarar verme düşüncesi gibi durumlarla karşılaşılabilir. MDR görevlilerinin bu konuda depremzedelerle iletişimi ve onlara desteği ile bu durumların üstesinden gelindiği görevlilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Mezarlık ziyareti sırasında görüştüğümüz DİB personeli depremin ilk anından itibaren hem kendi görev mahalline gelen cenazelere hem de Adıyaman merkezdeki cenaze hizmetlerine katkı sağladıklarını ve çok sayıda olumlu dönüş aldıklarını ifade etmişlerdir. Adıyaman'da erkek ve kadın din görevlilerinin mezarlıkta çok aktif faaliyet yürüttükleri, yakınlarının mezarını ziyarete gelenlere manevi destekte buldukları ve halk nezdinde bu faaliyetlerin oldukça olumlu karşılandığı gözlemlenmiştir.

DİB görevlilerinin yukarıda zikredilen manevi destek hizmetlerinin yanı sıra bölgenin ihtiyaçlarına ve şartlarına göre kıyafet, yemek, erzak dağıtımı, çadır kurma ya da ağlayan birine peçete vermeye kadar uzun bir yelpazede değerlendirilebilecek hizmetler sağladıkları görülmüştür.

Gözlem yapılan dönemde afetzedelerin yeme, içme, barınma vb. temel ihtiyaçlarının büyük ölçüde giderildiği görülmüştür. Bu durum afet sonrası dönemde ikinci aşamaya geçildiğinin göstergesidir. Gözlemlerimize göre bu aşamadan itibaren manevi danışmanlık hizmeti daha fazla öne çıkacaktır. Zira depremin ilk şoku geçtikçe yalnızlık, korku, endişe, inanç temelli sorgulamalar, gelecek kaygısı gibi konular daha fazla gündeme gelecektir. Bu sebeple bundan sonraki süreçte daha profesyonel bir MDR süreci gerekecektir.

Yakınlarını kaybeden depremzedelerin deprem sonrası travma durumlarının devam edeceği öngörülebilir. Bu sebeple MDR hizmetinin bu boyutuna olan ihtiyacın devam edeceği açıktır. Ancak travma halinin geçmesinden sonra ortaya çıkacak süreçler daha fazla uzman personel gerektirmektedir. Çünkü zamanın ilerlemesi ile atlatılmayan manevi-psikolojik problemler daha uzun süreli ve nitelikli bir danışma sürecini gerektirmektedir.

Mevcut şartlarda MDR hizmeti sistematik bir danışman-danışan ilişkisi yerine ziyaretler, hâl hatır sorma, Kur'an okuma, dua etmenin öne çıktığı bir teselli süreci olarak ilerlediğinden dolayı personel depremzedelerle periyodik bir görüşme sürdürememiştir. Manevi destek hizmeti için çadır kentler ve konteyner kentlerdeki aileleri ziyaret eden görevliler, ziyaret ettikleri çadırlardaki bireylerin yakın kayıp durumu, maddi hasar durumu, psikolojik durumu, iletişim bilgileri vb. hususlarla ilgili bazı temel notlar alabilirler. Zira din görevlileri arasında görev değişimleri dolayısıyla yeni gelen ekipler sıfırdan hizmetlere başlamak durumunda kalabilmektedir. Yeni gelen ekipler kendilerinden önceki notlar doğrultusunda manevi desteğe ihtiyacı yüksek olan bireyleri daha sık ve aktif bir şekilde takip edebilir. Bu tür bir uygulama örneğine sadece Kahramanmaraş'ta rastlanmıştır. Kahramanmaraş'ta sahada çalışan bazı görevlilerin görüştüğü çadırların bilgilerini not ettiği, böylece sonraki süreçte irtibatı güçlendirmeye çalıştığı görülmüştür.

Bütün kurumlar için geçerli olmak üzere bölgedeki hizmetlerin daha düzenli yürütmesi için görevlendirilen personelin hiyerarşik görevlerinin daha net tanımlanması hizmetlerin işleyişini hızlandırabilir.

Yaptığımız gözlemler teknik olarak MDR olarak isimlendirdiğimiz DİB hizmetinin toplum tarafından yeterince bilinmediğini göstermektedir. Halihazırda MDR hizmeti

konsept olarak “Diyanet görevlilerinin insanların halini hatırını sorması” şeklinde sürdürülmektedir. Bu kapsamda personel depremzedeler tarafından manevi danışman olarak değil, “hocalar ve hoca hanımlar” olarak adlandırılmaktadır. Bu durum mevcut şartlar altında toplumun DİB personeli ile iletişime geçmesi noktasında bir kazançtır. Ancak yapılan işin teknik olarak neye tekabül ettiği konusunda farkındalık oluşması ve sürekliliğin sağlanması için konuyla ilgili bilgilendirici broşür vb. hazırlanabilir. Bu tür bir çalışma MDR hizmetinin yerleşik, standartları belirlenmiş bir hizmete dönüşmesine de katkı sağlayabilir.

Adıyaman saha araştırması sırasında DİB hizmetlerini değerlendirmek amacıyla farklı örneklemeler üzerinde gözlem yapılmıştır. Kendisi ile görüştüğümüz askerlerden oluşan bir grup özellikle görünürlüğü yüksek olan yerlerde neredeyse her kurumun hizmet verdiğini, bazı kurumların birbirinin tekrarı olan hizmetlere yöneldiğini bazı kurumların da gereğinden fazla bu bölgelere yatırım yaptığını ifade etmiştir. Resmî kurumların ve sivil kuruluşların enerjisini görünür alanlara sarf etmesi belirli bölgelerde “hizmet yoğunlaşmasına” sebep olmakta, kenar bölgelere götürülecek hizmetleri sınırlamaktadır. Bu gözlemimiz insan kaynağı planlaması noktasında benzer bir durumun geçerli olduğunu göstermektedir. Bilhassa il merkezlerinde yoğunlaşan kurum üst amirlerinden oluşan insan kaynağının merkezden uzak bölgelere görevlendirilmesi verimliliği artıracaktır.

Depremzede ailelere yönelik olarak gerçekleştirilmesinin faydalı olacağı düşünülen bir hizmet de “kardeş aile” uygulamasıdır. Dışardan destek için bölgeye giden samimi diğerkam insanların depremzedeler için büyük moral olduğu görülmüştür. Her kurum, kuruluş, aile bölgeye gidip samimi ve içten bir iletişim kurabilir. Sivil toplumun ve devletin önyak olacağı “kardeş aile” uygulaması düşünülebilir. Fakat yapılan faaliyetlerin fotoğraflanması çoğu zaman halkı rahatsız etmekte ve uzaklaştırmaktadır.

3.2.3. Gençlere Yönelik Faaliyetler

Gençler psikolojik olarak depremden en fazla etkilenen kesim olarak görünmektedir. Gençler süreci içlerinde yaşıyor görünmektedir. Dışarıyla iletişim kurmayı pek tercih etmeyip daha çok sanal aleme yönelmişlerdir. Bu durum gençlere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. DİB dahil bütün kurumlar gençlere ulaşma konusunda eksik kalmıştır.

Manevi destek görevini ifa eden din görevlileri de genel olarak gençlere ulaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte gençlere ulaşmakta zorluk çekmediğini ifade eden din görevlileri ile de karşılaşmıştır. Gençlere kolaylıkla ulaşabilen din görevlilerinin normal zamanlarda gençlere yönelik çeşitli hizmet faaliyetlerinin gerçekleştirildiği KYK’ya bağlı yurtlar ile Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı gençlik merkezlerinde manevi rehber olarak görev yaptıkları öğrenilmiştir. Bu görevleri esnasında edindikleri tecrübe ve birikim sayesinde din görevlileri, depremzede gençlerle daha samimi ve sıcak bir iletişim kurabilmiş ve kendilerine manevi destekte bulunabilmişlerdir.

Gençlere yönelik hizmetlerin çok önemli bir ihtiyaç haline geldiği bölgedeki illerin tamamında gözlemlenmiş ve bölgedeki görevliler tarafından da bizzat dile getirilmiştir. Kahramanmaraş’taki din görevlileri bu ihtiyaca binaen bir gençlik çadırı kurmuş ve bu çadır aracılığıyla gençlere ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bölge genelinde ilk örnek olması itibarıyla son derece önemli olan bu uygulamanın, fiziksel alt yapı ve profesyonellik yönünden bazı eksiklikler taşıdığı görülmüştür.

Gençlere ulaşılamaması deprem sonrası yaşadıkları psikolojik sorunlarla baş etme sürecinde yeterli destek almalarının da önüne geçmektedir. Bu anlamda gençlere yönelik faaliyetlerin artırılması ve ilgilerini çekecek sosyalleşme ortamlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. DİB personelinin gençlere ulaşmaları konusunda yaşanan aksaklıkların giderilmesi amacıyla bazı öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1) Gençlerle iletişim konusunda profesyonel olan daha fazla personel sahada istihdam edilmelidir. Bu çerçevede KYK yurtları ile Gençlik merkezlerinde görev yapan DİB görevlilerine büyük iş düşmektedir. Bu kurumlarda görevlendirilen personel sayısı artırılmak suretiyle bu tür afetlerde sahada acil manevi destekte bulunacak pratik tecrübeye sahip daha fazla görevli bulunmuş olur.

2) Bu tür süreçlerde MEB'e bağlı ortaöğretim kurumlarında görev yapan DKAB ve İHL Meslek Dersi Öğretmenlerinden Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Gönüllüsü olarak istifade edilebilir. Zira mesleği itibarıyla sürekli olarak gençlerle muhatap olan bu kurumlardaki öğretmenlerin gençlerle iletişim kurması kolay olabilir. Ancak öncesinde çeşitli seminerlerle öğretmenlerin manevi rehberlik ve destek konusunda desteklenmeleri gerekmektedir. Belirlenen seminerleri alan öğretmenlere sertifika verildikten sonra ihtiyaç halinde gönüllü olarak çalışmalara katılmaları yönünde davette bulunulabilir.

3) Sadece gençlere hizmet edecek "Diyanet Kahve" gibi mekânlar oluşturulabilir.

3.3. Halkın Hizmetlere Yönelik Yaklaşımı

Doğal karşılanması gereken istisnaların dışında depremzedelerin yaşadıkları afet ve zorluklar karşısında metanetlerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Afetzedelerin metanetlerinin beklenenin üstünde olmasında başka faktörlerin yanı sıra özellikle dinî inançlarının son derece etkili olduğu müşahede edilmiştir. Bu noktada halkın din görevlilerinin samimi ilgisinden çok memnun oldukları ve DİB görevlileri tarafından sunulan MDR hizmetinin büyük bir memnuniyetle karşılandığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda afetzedenin din görevlisine sarılması, onu güler yüzle karşılaması ve uğurlaması, sohbet esnasında duygulanması ve gözlerinin dolması örnek verilebilir.

Din görevlileri, manevi destek hizmetlerinin ifası esnasında depremzedeler tarafından genellikle olumlu karşılandıklarını ve dualarla uğurlandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak çok nadiren de olsa olumsuz bir tutumla karşılaştıklarını belirtenler de olmuştur. Örneğin görevliyi gördüğünde yüzünü ekşitip çadırına girme, konuşmak istememe ve soğuk davranma şeklindeki tepkiler zikredilmiştir. Bununla birlikte yaptığımız gözlemler esnasında halkın herhangi olumsuz tepkisi ile bizzat karşılaşmadık.

DİB görevlilerinin afetzedelerle birebir iletişim kurmaları ve düzenli bir şekilde onları ziyaret etmeleri MDR hizmeti dışındaki hizmetleri de kolaylaştırmıştır. Bazı durumlarda yardım organizasyonundaki aksamalar sebebiyle yardıma ulaşamayan depremzedeler, MDR hizmeti sunan personelle kurdukları iletişim sonrasında ihtiyaçlarını iletme imkânı bulmuşlardır. Bu vesileyle gıda, giysi, çadır vb. ihtiyaçların DİB manevi destek personeli aracılığıyla karşılanması bölgedeki halkın personele teveccühünü arttırmıştır. Bu tür afetler sonrasında temel ihtiyaçlara ulaşma noktasında zaman zaman sorunlar yaşana-bildiği için manevî destek süreçlerinin maddî destekle birlikte koordineli olarak yürütülmesi elzem hale gelmektedir.

Bölgedeki halka çadır kentlerde MDR hizmeti verenlerin neler yaptıkları sorulduğunda “inanın çöpleri bile topluyorlar, her şeye el atıyorlar” şeklinde cevaplar bile alınmaktadır. Personelin bu tarz faaliyetleri halkın kendilerine olan desteğini arttırmakta ve manevi destek hizmetlerine zemin hazırlamaktadır. Din görevlilerinin hizmetlerini gerçekleştirirken üzerinde taşıdıkları “Mavi Yelekler” bölgede dikkat çeken bir sembol haline gelmiştir. “Mavi Yelekliler ve Mavi Melekler” bölgede bir markaya dönüşmüştür. Söz konusu kavramlar DİB hizmetlerinin takdiri anlamında kullanılmaktadır.

DİB personeli bölgede gönüllü olarak-Allah rızasını önceleyerek görev yapmaktadır. Ancak yaşadığımız toplum, bazı toplumbilimciler tarafından “gösteri toplumu” olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Yapılan işlerin görünürlüğü personeli motive etmekte, kamuoyunda kuruma yönelik algıyı belirlemektedir. Saha gözlemlerimiz DİB-TDV’nin hemen hemen bütün hizmet alanlarında özveri ile çalıştığını ve pratikte çok ciddi hizmetler ürettiğini göstermektedir. Ancak yapılanların sosyal medyada görünürlüğünün oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum “Diyanet Nerede?” sorusunu bile gündeme getirmiştir. Halbuki gözlemlerimize göre Diyanet hemen hemen her yerdedir. Çoğu durumda görevi olmayan hizmetleri de üstlenmiş vaziyettedir. Bu sebeple DİB-TDV’nin hizmetlerinin görünürlüğünü sağlayacak özel bir birimin acilen kurulması varsa aktif edilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Din hizmetlerine olan ihtiyacın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı dönemlerden biri doğal afetlerdir. Afetlerin anlamlandırılmasından afet sonrası ruhsal ve manevi problemlerin çözümüne kadar bu gereklilik net olarak görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer devlet kurumları ile koordineli olarak, doğal afetler sonrası toplumun ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri olan manevi danışma ve rehberlik, afet sonrası insanların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, morallerini yüksek tutmak ve yaşanan afeti anlamlandırmak kapsamında sağlanan bir hizmettir. Afet sonrası akut dönemde bu hizmetin toplum sağlığı açısından hayati derecede önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu tür durumlarda gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmeti, psikolojik danışmanlık için de kolaylaştırıcı bir süreç olabilmektedir. Afet dönemlerinde pratikte bu iki hizmeti birbirinden ayırmakta mümkün görünmemektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin zihinsel, duygusal ve ruhsal sağlığına katkıda bulunur. Bireylerin kendini daha iyi anlamasına ve kendine ait bir anlam arayışına yardımcı olarak, manevi açıdan daha tatmin edici bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışma, Kahramanmaraş Depremi sonrası DİB tarafından depremden en fazla etkilenen illerde sunulan din hizmetlerinin önemli bir bileşeni olan MDR hizmetinin mevcut durumunu hizmet verenler ve hizmet alanlar üzerinde gerçekleştirilen gözlemler yoluyla tespit etmek ve konuyla ilgili öneriler geliştirmek amacıyla yapılmıştır.

³⁸ Guy Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorular*, çev. Ayşen Ekmekçi - Oktay Taşkent (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 13-16; Zygmunt Bauman, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, çev. Funda Çoban - İnci Katırcı (Ankara: DE Ki Basım Yayım, 2010); George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Süer Kaya (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).

Mevcut şartlarda MDR hizmeti sistematik bir danışman-danışan ilişkisi yerine ziyaretler, hâl hatır sorma, Kur'an okuma, dua etmenin öne çıktığı bir teselli süreci olarak ilerlemiştir. MDR hizmeti sunan personel depremzedelerle periyodik bir görüşme sürdürmemektedir. Bölgede din görevlileri tarafından gerçekleştirilen MDR hizmetinin en yaygın çeşidinin genelde çadır kentler, konteyner kentler vb. toplu barınma alanlarının ziyaret edilip karşılaşılan depremzedelere hâl hatır sorulması ve sonrasında muhatabın durumuna göre sohbet edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Buna ilaveten cenaze defin hizmetleri, mezarlık ziyaretleri, mescitlerde yapılan sohbetler şeklinde faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Depremin ilk şoku geçtikçe yalnızlık, korku, endişe, inanç temelli sorgulamalar, gelecek kaygısı gibi konular daha fazla gündeme gelecektir. Bu sebeple bundan sonraki süreçte daha profesyonel bir MDR süreci gerekli hale gelecektir. Örneğin hastanelerde DİB tarafından hasta ve hasta yakınlarına sunulan MDR hizmetine benzer şekilde afet dönemlerine özgü bir MDR hizmeti modeli geliştirilebilir. Bu kapsamda yüksek lisans ve özellikle doktora seviyesinde tezler yapılarak acil durumlarda uygulanacak MDR hizmetinin çerçevesi net bir şekilde ortaya konulabilir.

Gençlerin süreci iç âlemlerinde yaşadıkları, dışarıyla iletişim kurmayı pek tercih etmeyip daha çok sanal aleme yöneldikleri gözlemlenmiştir. Kurumların gençlere ulaşmakta zorlandığı ve gençlere ulaşımın sınırlı düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Gençlerle iletişim konusunda profesyonelleşmiş daha fazla personelin sahada istihdam edilmesi ve gençlerin ilgisini çekecek uygun sosyal ortamların ivedilikle oluşturulması gerekmektedir.

DİB görevlilerinin afetzedelerle birebir iletişim kurmaları ve düzenli bir şekilde onları ziyaret etmeleri MDR hizmeti dışındaki hizmetleri de kolaylaştırmıştır. Halkın verilen hizmetlere yaklaşımının müspet olduğu tespit edilmiştir. Din görevlilerinin hizmetlerini gerçekleştirirken üzerinde taşıdıkları Mavi Yelekler bölgede dikkat çeken bir sembol haline gelmiştir ve "Mavi Yelekliler ve Mavi Melekler" şeklinde bölgede bir markaya dönüşmüştür.

DİB çatısı altında sunulan hizmetlerin sadece dini eğitim kapsamında görülmesi bölgede sunulan hizmeti yeterince değerlendirmemek anlamına gelmektedir. DİB görevlilerinin yukarıda zikredilen manevi destek hizmetlerinin yanı sıra bölgenin ihtiyaçlarına ve şartlarına göre kıyafet, yemek, erzak dağıtımı, çadır kurma ya da ağlayan birine peçete vermeye kadar uzun bir yelpazede değerlendirilebilecek hizmetler sağladıkları görülmüştür.

Kaynakça | References

- Altaş, Nurullah. "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi". *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. ed. Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. 13-34. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Altaş, Nurullah - Mustafa Köylü (ed.). *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntemi*. Isparta: Fakülte Yayınevi, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* çev. Funda Çoban - İnci Katırcı. Ankara: DE Ki Basım Yayım, 2010.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları, 13. Basım, 2012.
- Cebeci, Suat. *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2016.
- Creswell, John W. *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*. Washington DC: Sage Publications, 3. Basım, 2013.

- Debord, Guy. *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. çev. Ayşen Ekmekçi - Oktay Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Bütün Haberler”. Erişim 27 Nisan 2023. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/740/%E2%80%8B16-bin-personelimizle-deprem-b%C3%B6lgesinde-hizmet-etmeye-h%C4%B1z-kesmeden-devam-ediyoruz>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: İşbirliği Protokolleri”. Erişim 13 Haziran 2023. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/Afad%20Protokol%C3%BC.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Tanıtım (Tarihçe)”. Erişim 20 Nisan 2023. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Diyanet İşleri Başkanlığı: Basın Açıklamaları”. Erişim 27 Nisan 2023. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/34223/diyamet-isleri-baskanligi-afet-ve-acil-durum-yonetim-merkezi-calismalarini-araliksiz-surduruyor>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Diyanet İşleri Başkanlığı: Haberler”. Erişim 27 Nisan 2023. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/34232/deprem-bolgesindeki-illermizde-vatandaslarimizin-hizmetindeyiz>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Diyanet İşleri Başkanlığı: Haberler”. Erişim 27 Nisan 2023. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/34245/diyamet-isleri-baskani-erbas-deprem-bolgesinden-ankaraya-gelen-aileleri-ziyaret-etti>
- Düzgüner, Sevde - Ayten, Ali. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*. ed. Sevde Düzgüner - Ali Ayten. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Komisyon. *Afetzedelerde Gözlemlenen İlk Tepkilere Göre Manevi İlk Yardım*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Komisyon. *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (İlkeler)*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Komisyon. *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Öne Çıkan Uygulama Alanları)*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Komisyon. *Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Uygulama Süreci)*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Komisyon. *Afetzedelerin Yaşlarına Göre Manevi İlk Yardım*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Martı, Huriye (ed.). *Sosyal Hizmet Kurumlarında Sunulan Din Hizmetleri Rehberi*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Özarslan, Selim. “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri: Doğal Afetlere/ Musibetlere Yönelik Düşünceler”. *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. 469-480. Ankara: DİB Yayınları, 2009.
- Resmi Gazete. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” (22 Haziran 1965). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf>
- Resmi Gazete. “İnsan Hakları Evrensel Beyanname” (06 Nisan 1949). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. çev. Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Söylev, Ömer Faruk. *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. Ankara, Aralık 2013.
- WHO. *Review of the Constitution of the World Health Organization: Report of the Executive Board Special Group*. World Health Organization, 1998.
- Woodruff, C. Roy. “Pastoral Counselling An American Perspective”. *British Journal of Guidance & Counselling* 30/1 (2002), 93-101.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2011.